

HOCA RÂSİM EFENDİ

(1880-1939)

Son devir

Türk fikir ve aksiyon adamı, dersiâm.

Şubat 1880'de Şebinkarahisar'da doğdu. Asıl adı Ahmed Râsim Avni olup Hacıbekiroğulları'ndan Müstantik Hüseyin Avni Efendi'nin oğludur. *Alemdar* gazetesinde yayımladığı "İkinci Kitâb-ü't-Tenvîr" başlıklı yazısıyla "Târihçe-i Hayâtımın Fihristi" adını taşıyan hâtıra defterindeki bilgilere göre 1892'de mezun olduğu rüşdiyede bir yandan hoca kalfalığı yaparken bir yandan da çeşitli hocalardan sarf, nahiv, fıkıh ve Farsça dersleri aldı; bu arada İstanbul'da da tanınan hattat Zühdü Efendi'den yazı meşketti.

1896 Nisanında İstanbul'a giden Ahmed Râsim, tahsilini tamamladıktan sonra 14 Şubat 1905'te Beyazıt Camii'nde ders vermeye başladı. Aynı yıl Dârülfünun'un Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi'nden mezun oldu. Dersiâmlık yaptığı esnada maaşının yükseltilmesi, bu görevi yanında kendisine idâfî muallimliği verilmesi yolunda yaptığı başvurular sebebiyle 1907 Eylülünde Şebinkarahisar'a sürüldü. Burada bulunduğu on bir ay zarfında ders okuttu. II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine (24 Temmuz 1908) çıkan genel aften yararlanarak İstanbul'a döndü ve herkes gibi o da Meşrutiyetçi ve İttihatçı oldu; idare âzası sıfatıyla İttihat ve Terakkî'ye bağlı Cem'iyet-i İlmîyye-i İslâmiyye'ye girdi; ayrıca merkez-i umûmî rehberliği vazifesini üstlendi. Bu son görevi, İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile teşkilât arasında sözcülük yapmaktan ibaretti. Bu arada Fâtiht dersiâmlığı görevine de yeniden başladı (4 Şubat 1909). Prens Sabahaddin'den etkilenerek *Saâdet* gazetesinde iktisadî özel teşebbüsü savunan iki yazı yazdı ve bu yüzden ölümle tehdit edildi.

Ahmed Râsim, İttihat ve Terakkî Merkez-i Umûmî âzalarının büyük bir kısmının farmason olduğunu duyduktan sonra bu teşkilâttan ayrıldı. İttihat ve Terakkî Medresesi adıyla kurulmak istenen ve bünyesinde modern bilimlerle (fünûn-ı hâzıra) felsefe okutulacak olan yeni medreselerin hazırlık çalışmalarına devam ettiyse de "farmason papası" yetiştirecekleri yolundaki söylentiler üzerine bu medreselerin kurulmasına karşı çıktı. Aynı endişeyle müslüman, hıristiyan ve Müsevî kızlarının bir "terbiye-i umûmiyye-i tabiiyye" ile yetiştirilmesi yönündeki teşebbüslere de tepki gösterdi. Ahmed Râ-

sim'in İttihat ve Terakkî'ye karşı tavır almasına sebep olan olaylardan biri de Meşrutiyet öncesinin mağdurlarına yardım için kurulan, kendisinin de mensup olduğu Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin mâruz kaldığı baskıcı muameleler olmuştur.

Cem'iyet-i İlmîyye-i İslâmiyye'deki mesai arkadaşlarıyla dinî meseleler konusunda anlayamayan Hoca Râsim, cemiyetin islahı ve dini muhafaza edecek bir hale getirilmesi yönündeki bir teklifinin kabul edilmemesi üzerine buradan ayrılarak İttihat ve Terakkî ile olan son bağını da kopardı. Daha sonra hakkında fazla bilgi bulunmayan İslâm Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı ve cemiyetin *el-İslâm* adıyla çıkarmaya başladığı (3 Nisan 1909) derginin Hâdimî Ahmed Efendi'den sonraki imtiyaz sahibi oldu.

Bu sırada meydana gelen 31 Mart Vak'ası (13 Nisan 1909) Hoca Râsim'in hayatında yeni bir dönemin başlangıcını teşkil eder. Olay günü gittiği Ayasofya Meydanı'nda Avcı Taburu askerleriyle konuşuktan sonra onlarla Meclis-i Meb'ûsan arasında gönüllü elçilik yapan Hoca Râsim, mebuslara askerlerin şeriat taleplerini kendi üslubu ve yorumuyla ifade etti; ayrıca buna, İttihatçılar'ın dokuz aylık meşrutiyet uygulamalarının bir tenkidini de ekledi. Bu konuşmasının özünde meşrutiyet aleyhtarlığı değil meşrutiyetin İslâmî bir yorumu vardı (Elmalılı Muhammed Hamdi, "31 Mart Hadisesinden", *Be-yânülhak*, sy. 31, 15 Haziran 1325, s. 723-724). Râsim Efendi'nin resmî bir yetkisi bulunmamasına rağmen siyasi hayata müdahalesi bu konuşmasından ibaret olup onun 31 Mart Vak'ası'na katılan ilmiye mensuplarının önderi olduğu ve kışlaları dolaşarak isyana katılmaları için askerlere telkinde bulunduğu yolundaki iddiaların bir mesnedi yoktur. Buna rağmen sözü edilen konuşması kendisini ölünceye kadar takip etmiştir. Cemal Kutay, Hoca Râsim'i *Volkan* gazetesinin yazarları arasında gösterirse de bu bilgi tamamen yanlıştır. Hoca Râsim'in meclisteki konuşması tarafsız gazetelerde "Asâkir-i Osmâniyye'nin Metâlibâtını Meb'ûsana Beyan" şeklinde takdim edilmesine rağmen kısa bir müddet sonra *Tanin*'de Babanzâde İsmâil Hakkı'nın "Cehennemî Bir Gün" başlıklı yazısı çıktı. İsmâil Hakkı'ya göre "her kelimesi bir süngü darbesi kadar acı, her bir lafzı bir mahzen-i şer ve fesad olan bu nutkun mebuslar üzerinde hâsıl ettiği te'sir-i meş'ûm"u anlatmak mümkün değildi.

Hoca Râsim, kendisini takip eden İttihatçı fedailerinden kurtulmak için Karamürsel'e kaçtıysa da ihbar üzerine yakalanıp İstanbul'a getirildi ve Hurşid Paşa'nın reisi olduğu I. Dîvân-ı Harb-i Örfî tarafından isyancıların sözcülüğünü yaptığı gerekçesiyle müebbet hapse mahkûm edildi (3 Haziran 1909). Bodrum, Aydın, İzmir ve Ankara hapisanelerinde dört yıl kaldıktan sonra Kâmil Paşa'nın sadâretinin son günlerinde dostlarının ricası ve bu yönde basında yer alan yazılar üzerine tahliye edildi. İstanbul'a dönmeyi sakıncalı bulan Hoca Râsim Mısır'a giderek 14 Mart 1913'ten itibaren dört ay süreyle orada kaldı. Daha sonra ramazan münasebetiyle irşad için Kıbrıs'a gidip tekrar Mısır'a döndü. Ertesi yılın ramazan ayını Romanya'da Deliorman'ın Türk köylerinde geçirdikten sonra I. Dünya Savaşı çıktığından Mısır'a dönüşü mümkün olmayınca İstanbul'a geldi.

İki yıl sonra Mûsâ Kâzım Efendi'nin meşihati zamanında 14 Mayıs 1916 tarihinden itibaren yeniden dersiâmlık vazifesine dönebilen Hoca Râsim Efendi Süleymaniye Sahn Medresesi'nde mantık dersi vermeye başladı. İstanbul medreselerinin Dârü'l-hikmeti'l-âliye adı altında birleştirilmesi üzerine (2 Nisan 1917) 13 Ağustos 1917'de Sahn Medresesi mantık müderrisliğine tayin edildi. Ancak yönetimle tekrar başı derde girdi ve tevkîf edilerek Bekir Ağa Bölüğü'ne gönderildi; hakkında men-i muhâkeme kararı verilmesi üzerine üç ay sonra görevine döndü. Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) ardından İttihat ve Terakkî'ye karşı çıkanların devri başlayınca Hoca Râsim de Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin üyeleri arasına katıldı (13 Mart 1919).

Hoca Râsim, İstanbul'un işgalinden sonra *İkdam*'da yayımladığı bir yazısında (sy. 8013, 31 Mayıs 1919, s. 1) ülkenin uğradığı felâkete toplumun zulüm ve haksızlık karşısında susmasının, ülkeyi savaşa sokmayacak bir parlamento seçmemesinin yol açtığını, artık İngiltere'nin himayesine ve Wilson prensiplerine dayanmaktan başka kurtuluş yolu bulunmadığını ileri sürdü. Bu arada İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne fahri üye seçildi (16 Temmuz 1920), ardından idare heyetine alındı (Tevetoğlu, s. 112, 130). Mütareke yıllarında Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası'na katılan Hoca Râsim, daha sonra Mısır'da bulunduğu sıralarda bazı mensuplarıyla tanıştığı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na girdi. Fakat bir İttihatçı'yı ziyaret ettikleri için iki fırka mensubu-

nun ihraç edilmesi üzerine firkadan ayrıldı (Eylül 1922). Muhtemelen siyasî sebeplerle şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi tarafından Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'den de uzaklaştırıldı. Hoca Râsim 1922 yılı Ramazanında (28 Nisan - 27 Mayıs) huzur derslerine başmuhatap olarak katıldı. Bu dersler dışında Sultan Vahdeddin'e yakınlık derecesi bilinmemekle beraber üç yıl sonra İstiklâl Mahkemesi'nde hesabını vermek zorunda kaldığı hususlardan biri de padişahla olan yakınlığıydı.

Kiraz Hamdi Paşa, Sultan Vahdeddin'e yaklaşmak için bir siyasî oyun tezgâhlayarak Tarikat-i Salâhiyye adlı gizli bir teşkilât ortaya çıkardığını ileri sürmüş, bir defteri sözde bu cemiyetin üyesi olan tanınmış birçok kişinin ismiyle doldurmuş, nihayet bu tertibinde muvaffak olarak padişahın yaverliğine getirilmişti. Bu listede Hoca Râsim'in adı yoktu, sadece cemiyetin üyesi olduğu ileri sürülen bazı kişilerle görüştüğü belirtilmişti. Ne olduğu ve neler yaptığı hakkında hâlâ tam bir bilgi bulunmayan bu cemiyetin âzası olarak kaydedilen birçok kişi Cumhuriyet döneminde tevkif edilerek İstiklâl Mahkemesi'ne çıkarılmış, aralarında Hoca Râsim Efendi'nin de bulunduğu bazı kişiler yıllarca hapis yatmıştır (Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, II, 577; Tarikat-i Salâhiyye davasında mahkûm olanlar için bk. Aybars, s. I-II, 382-383).

Mûsâ Kâzım Efendi İttihatçılar'ı yargılayan Dîvân-ı Harb-i Örfî'de 3 Haziran 1919'da yaptığı savunma sırasında şeyhülislâmlığı dönemindeki tarafsızlığının bir delili olarak "Otuzbir Mart Vak'a-ı İrticâiyye"sinin kahramanı Râsim Hoca'yı da Sahn Medresesi'ne müderris tayin ettiğini söylemiş; *İkdam*, *Sabah* ve *İstiklâl* gazetelerinde şeyhülislâmın bu ifadesiyle ilgili yazılar yazılmıştı. Bunun üzerine Râsim Efendi de bir yazı yazarak bu hareketin irtica değil İttihat ve Terakkî'nin meşrutiyet aleyhtarı tavırlarına karşı çıkış sayılabileceğini söylemişti. Hadisenin üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen irtica ithamına karşı çıkması Ahmed Râsim isminin bir defa daha gazetelere düşmesine ve ardından yeniden yargılanmasına sebep oldu.

1925 yılı Mayıs ayı içinde başlayan tevkifler ve yargılama 15 Ağustos'ta sona erdi. Duruşma esnasında Hoca Râsim'den, 31 Mart Vak'ası'nın irtica olmadığını belirten yazısı başta olmak üzere bu olay sonrasındaki on altı yıllık hayatının hesabı soruldu. Reis tarafından 31 Mart Vak'ası'nın en büyük sorumlusu olarak itham

edilen Hoca Râsim'in zaman zaman kendini savunmasına bile izin verilmedi. Siyasî firkalar ve Vahdeddin ile yakınlığını, yurt dışındaki 150'liklerle münasebetini öğrenmek isteyen mahkeme heyetine cevap veren Hoca Râsim, 31 Mart hakkındaki kanaatinin değişmediğini, Tarikat-i Salâhiyye'den ise hiç haberi olmadığını ve toplantılarına katılmadığını ifade etti; fakat Anadolu ulemâsının fetvasına karşı yazdığı reddiyenin bir hata olduğunu kabul etti. Sonuçta 31 Mart Vak'ası'na karıştığı gerekçesiyle aynı suçtan ikinci defa yargılanıp hüküm giydi ve sekiz yıl aşkın bir süre hapisnede kaldı. Cumhuriyet'in onuncu yılında ilân edilen af sebebiyle 9 Kasım 1933'te tahliye edildi. Soyadı kanunundan sonra Yardımlı soyadını alan Hoca Râsim 17 Ocak 1939'da İstanbul'da vefat etti.

II. Meşrutiyet sonrasının dikkate değer fikir adamlarından biri olan Hoca Râsim Efendi, siyasî meselelerle ilgili düşüncelerini açık şekilde ifade etmesiyle dikkati çekmiştir. Öte yandan İttihat ve Terakkî'nin icraatını dinî açıdan değerlendiren pek az ilim adamından biri olarak tanınmıştır. Hoca Râsim düşüncelerini her zaman savunmuş, İstiklâl Mahkemesi huzurunda bile görüşlerini ve yazılarını te'vil etme yoluna gitmemiştir.

Eserleri. Arapça ve Farsça bilen Hoca Râsim Efendi yazı yazmak hususunda fazla istekli olmamıştır. 31 Mart öncesinde kurucularından biri olduğu İslâm Cemiyeti'nin yayın organı *el-İslâm* mecmuasında imzasına "Bayezid dersiâmlarından Râsim" şeklinde rastlanmaktadır (sy. 1, 21 Mart 1325). Daha sonra *Be-yânülhak'ta* çıkan mektubunda Ahmed Râsim ve Mütareke devrindeki yazılarında Ahmed Râsim Avni imzasını kullanmış, bilhassa 1918 ve 1919 yıllarında çoğu *Alemdar'da* çıkan yazılarıyla nisbeten verimli bir dönem geçirmiştir. Hoca Râsim'in ayrıca *Ceride-i İlmiyye'de* dinî ve tasavvufî konularda onu aşkın yazısı yayımlanmıştır. İngiltere'deki Anglikan Kilisesi'nin İslâm dini ve Hz. Muhammed hakkında sorduğu, cevaplandırılması için Şeyhülislâm Haydarîzâde İbrâhim Efendi tarafından Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'ye gönderilen dört soruya cevap verenlerden biri de Hoca Râsim Efendi'dir. Bu soruların cevaplarını *Alemdar* gazetesinde "Anglikan Encümen-i İlmiyyesine Cevap" başlığı altında otuz dokuz tefrika halinde neşretmiş (11 Eylül 1335-27 Ekim 1335 r./1919), ancak adı bilinmeyen bir kişiden aldığı mektup üzerine tefrikayı tamam-

lamamıştır. *Alemdar'daki* bir diğer tefrikası da *Kitâbü't-Tenvîr* adlı risâlesinin (aş. bk.) devamı mahiyetindeki "İkinci Kitâbü't-Tenvîr" başlıklı yazısıdır (sy. 320-359, 1 Kasım-10 Aralık 1919). Müellif son iki yazıda kendi hayatını anlatmaktadır. *Alemdar'da* "31 Mart Hadisesi Hareket-i İrticâiyye Değil idi" başlıklı bir yazı ile (sy. [167] 1477, 9 Haziran 1335, s. 1) "Fetâvâ-yı Deccâliyyeyi İptal" başlıklı bir de başmakale neşreden (sy. [509] 2809, 11 Mayıs 1336, s. 1) Hoca Râsim'den neşirlerinin üzerinden beş yıl geçtikten sonra İstiklâl Mahkemesi tarafından bu iki yazının hesabı sorulmuş, Cumhuriyet'e düşman olduğu yolunda maddî delil olarak sadece bunlar söz konusu edilmiştir.

Hoca Râsim'in bu yazılarının dışında üç risâlesi bulunmakta olup her üç risâlesini de İttihatçılar'ın ülkeyi terketmesinden sonra bastırmıştır. 1. *Kitâbü't-Tenvîr* (İstanbul 1334). "Dârülhilâfe Medresesi Sahn kısmı mantık müderrisi Karahisâr-ı Şarkîli Ahmed Râsim Avni" imzasıyla basılan eserde müellif "ta'mîm-i maârif, isbât-ı vâcib, isbât-ı nübüvvet, dîn-i İslâm'ın mahiyet ve hakikati, erkân-ı binâ-yı İslâm, ehl-i İslâm'ın mükellef olduğu ef'âlin hikemiyâtı, dîn-i İslâm'da cihadın hükmü" başlıkları altında ve karşılıklı konuşmalar şeklinde fikirlerini açıklamaktadır. 2. *Anadolu'dan Bir Ses yahut Türkçe Bir Hutbe* (İstanbul 1337). Mazlum Mesud - Abdülhâlik Ahmed Râsim Avni imzasıyla yazılmıştır. Yarısı manzum, yarısı mensur olan ve Anadolu insanı adına bir siyasî hutbe olarak kaleme alınan bu on beş sayfalık risâlede müellif, 31 Mart Vak'ası hakkında daha önce yazdıklarını manzum şekilde tekrarladıkdan sonra İttihatçılar'ın savaş esnasındaki yolsuzluklarından, vagon ticaretinden, İttihatçı milyonerlerden, açlıktan ölen insanlardan ve bu felâketlerin sebebi olarak da milletin korkaklığından bahsetmektedir. 3. *Mesneviyyât-ı Avniyye* (İstanbul 1341). Eserin başında Erbilli Mehmed Esad Efendi ile Nazif Bey'in (Ali Nazif Sürûrî) birer takrizi bulunmaktadır. "Yeni keşfolunan İslâm felsefesi fâtihasıdır" alt başlığını ve "Kâşif ve nâzımı mülga Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye âzasından Karahisâr-ı Şarkîli Ahmed Râsim Avni" imzasını taşıyan risâlede meczup bir hâlet-i rûhiyyenin tezâhürleri sezilmektedir.

Hoca Râsim'in Ahmed Râsim Avni Asyavî adıyla hapisnede yazdığı, "Târihçe-i Hayâtının Fihristi" başlığını taşıyan ve II. Meşrutiyet devri için önemli bilgiler

ihtiva eden hâtıratından bazı bölümler Celâl Bayar tarafından neşredilmiştir (*Ben de Yazdım*, s. 160-161). Müellifin basılacağına duyurduğu *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi, el-Müncid'in tercümesi, Düstûr-ü'l-idrâk ve'l-istidlâl ve el-Mükâleme li'l-luğati'l-'Arabîyye ve'l-lehce'ti'l-Mısrîyye* adlı eserlerin basımı gerçekleşmemiştir. Ayrıca *Tebşîrât-ü'l-edille* adlı bir kitabı olduğu ileri sürülmüşse de (Albayrak, IV-V, 386-387) kendisi böyle bir eserden bahsetmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

DİB Arşivi, nr. 230334; Hoca Râsim Efendi, "Sultanzâde Sabâhaddin Beyefendi Hazretlerine Konferans Arzı", *Saâdet*, sy. 58, İstanbul 10 Eylül 1324, s. 2; a.mlf., "Efkâr-ı Umûmiyye Mahkeme-i Âliyesine", *Beyânülhak*, VII/180, İstanbul 1328, s. 3154-3156; a.mlf., "31 Mart Hadisesi Hareket-i İrticâiyye Değil idi", *Alem-dar*, sy. (167) 1477, İstanbul 9 Haziran 1335 r., s. 1; a.mlf., "Anglikan Encümen-i İlmiyyesine Cevap", a.e., sy. (170) 1570 (11 Eylül 1335 r.), s. 2; a.mlf., "Kitâbü't-Tenvîr", a.e., sy. (321) 2622 (2 Teşrinisânî 1335 r.), s. 4; a.mlf., "İkinci Kitâbü't-Tenvîr", a.e., sy. (358) 2568 (9 Kânunuevvel 1335 r.), s. 2; sy. (359) 2659 (10 Kânunuevvel 1335 r.), s. 2; a.mlf., "Fetâvâ-yı Deccâliyyeyi İptâl", a.e., sy. (509) 2809 (11 Mayıs 1336 r.), s. 1; a.mlf., "Sultanahmed Meydanında Yüzbine Karib Ehl-i Tevhîdin İctimâi", *İkdam*, sy. 8013, İstanbul 31 Mayıs 1919, s. 1; A. Saffet, *İstanbul Musâhabeleri* (nşr. Ahmed Safâ), İstanbul 1324, s. 77-78; A. V., *İhtilâl Firkalarının Teşebbüs-i İlhâneti yahut Fedakârân-ı Millet Cemiyeti*, İstanbul 1326, s. 10; Mevlânzâde Rifat, *İnkilâb-ı Osmâniyyeden Bir Yaprak yahut 31 Mart Kıyâmı*, Kahire 1329, s. 49-50; Hasan Tahsin Okutan, *Şebinkarahisar ve Civarı*, Giresun 1949, s. 268; İsmâil Hâmi Danişmend, *31 Mart Vakası*, İstanbul 1961, s. 188; Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, İstanbul 1962, s. 132; a.mlf., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1986, II, 577; Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih-i Meşruhiyet Olayları* (haz. Bayram Kodaman – M. Ali

Ünsal), Ankara 1966, s. 227, 271; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1967, s. 150-158, 160-161, 284-295; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970, s. 47-48, 241, 290-291; Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Ankara 1978, s. 28; Albayrak, *Osmanlı Ulemâsı*, IV-V, 386-387; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, İzmir 1988, s. I-II, 375, 381-383; Fethi Tevetoğlu, *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Ankara 1988, s. 112, 130; Tâhirülmevlî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (haz. Atillâ Şentürk), İstanbul 1991, s. 259-260; Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşruhiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 86-87; İsmail Kara, *İslâmcıların Siyasî Görüşleri*, İstanbul 1994, s. 185, 201-202; a.mlf., "31 Mart Hadisesi ve İrtica", *Dergâh*, IV/49, İstanbul 1994, s. 23; Cemal Kutay, *Utuzbir Mart 85. Yaşında: Bir Geri Dönüşün Mirası*, İstanbul 1994, s. 419; *İkdam*, sy. 5348, İstanbul 2 Nisan 1325, s. 2; sy. 5361 (17 Nisan 1325), s. 4; "Hükmet-i Hükümet", *Beyânülhak*, sy. 176, İstanbul 10 Eylül 1328, s. 3088-3089; İskilipli Mehmed Âtuf, "Râsim Efendi İçin Hükümetten Bir Rica", a.e., sy. 177 (17 Eylül 1328), s. 3103-3104; *Ceride-i İlmiyye*, III/33, İstanbul 1335, s. 961; III/46 (1337), s. 1384; VI/63 (1339), s. 2005; VII/76-77 (1340), s. 2536; *Divân-ı Harb-i Örfî Muhâkemâtü Zabıt Ceridesi*, İstanbul 1335, s. 133-134 (3571 sayılı *Takvim-i Vekâyi'* zeyli); "İstiklâl Mahkemesinde: Kaşarlanmış Bir Mürteci Mahkeme Huzurunda", *Hâkimiyyet-i Milliye*, sy. 1445, Ankara 8 Haziran 1925, s. 1-2; sy. 1453 (17 Haziran 1925), s. 1-2; sy. 1495 (9 Ağustos 1925), s. 2; sy. 1496 (10 Ağustos 1925), s. 12; sy. 1501 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; *Cumhuriyet*, sy. 390, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-3; sy. 447 (7 Ağustos 1925), s. 1; sy. 456 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; *Vakit*, sy. 2674, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-2; sy. 2676 (10 Haziran 1925), s. 2; sy. 2732 (9 Ağustos 1925), s. 1-2; sy. 2739 (16 Ağustos 1925), s. 1-2; sy. 2741 (18 Ağustos 1925), s. 1; *Vatan*, sy. 775, İstanbul 8 Haziran 1925, s. 1-2; *Tanin*, sy. 167, İstanbul 5 Kânunuevvel 1324, s. 3; sy. 271 (22 Mayıs 1325), s. 3; Ali Birinci, "Siyaset Meydanında Bir Dersâm: Hoca Ahmed Râsim Avnî Efendi'nin Serencâmı", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 163-183.

ALİ BİRİNCİ

Günümüzde Abdülkadir Efendi Camii olarak anılan Sâdeddin Efendi Dârülkurrâsı – Eyüp / İstanbul

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ

(ö. 1008/1599)

Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi.

943'te (1536-37) İstanbul'da doğdu. Büyük babası, Şah İsmâil'e intisap etmişken Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından İranlı âlim ve sanatkârlarla birlikte Tebriz'den İstanbul'a getirilen ve padişahın güvenini kazanarak "hâfız-ı mahsûs-i sultânî" sıfatı ile Mısır seferine katılan İsfahanlı Hâfız Muhammed, babası Yavuz Sultan Selim'in çok sevdiği nedimi Hasan Can Çelebi'dir. Sâdeddin Efendi, babasının saray çevresindeki etkisi sebebiyle daha küçük yaşta iken iyi bir tahsil gördü; sahn müderrisi Karamânî Mehmed Efendi'den ve devrin ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Daha sonra Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'den mülâzemetle 1556'da İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Şevval 971'de (Mayıs 1564) Bursa Yıldırım Bayezid Medresesi'ne nakleildi ve bir yıl sonra hâriç rütbesine yükseltilerek yevmiyesi 50 akçeye çıkarıldı. Zilhicce 977'de (Mayıs 1570) Bursa Sultânî Medresesi pâyesini alan ve ertesi yılın sonlarında Sahn müderrisliğine terfi eden Sâdeddin Efendi, Şehzade Murad'ın mualimi İbrâhim Efendi'nin ölümü üzerine Muharrem 981'de (Mayıs 1573) onun yerine şehzade hocalığına tayin edilip Manisa'ya gönderildi.

Bu görev Sâdeddin Efendi'nin hayatında bir dönüm noktası olmuş ve ilim hayatında olduğu kadar devlet yönetiminde de etkinliği giderek artmıştır. Bundan sonra "Hoca" ve "Hoca Efendi" diye şöhret bulmuştur. Manisa'da öğrencisine büyük bir saygı ve güven aşılama muvaffak olan Sâdeddin Efendi, sekiz ay sonra III. Murad'ın saltanata çağırılması üzerine onunla birlikte İstanbul'a geldi ve cülusun ardından (8 Ramazan 982/22 Aralık 1574) "hâce-i sultânî" unvanını kazandı. Fâtihten Sultan Mehmed'in *Kânunnâme*'sinde şeyhülislâm "reis-i ulemâ", hünkâr hocaları da "serdâr-ı ulemâ ve müsteşâr-ı umûr-ı dîn ü dünyâ" olarak nitelendirilip hoca efendilerin şeyhülislâm ile aynı el-kâbla anılmaları ve sadrazamların onları "riâyeten" üst makama almaları öngörüldüğünden (*Fâtihten Teşkilât Kanunnâmesi*, s. 31-32) bir yandan padişahın güvenine sahip olan, öte yandan *Kânunnâme* ve geleneklerden kaynaklanan üstünlüğe dayanan Hoca Sâdeddin, III. Murad'ın saltanatı döneminde sarayda çok seçkin bir mevki kazandı.